

Aleksander Czerwiński

Konferencja IIC w Delft poświęcona konserwacji tkanin

Ochrona Zabytków 18/1 (68), 55-58

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Konferencja IIC w Delft poświęcona konserwacji tkanin

W dniach od 6 do 11 czerwca 1964 r. odbyła się w Delft (Holandia) konferencja poświęcona zagadnieniom konserwacji tkanin, zorganizowana przez Międzynarodowy Instytut Konserwacji IIC. Była to druga z kolei międzynarodowa konferencja IIC, pierwsza, poświęcona ogólnym zagadnieniom konserwatorskim, odbyła się w Rzymie w 1961 r. Postanowiono wówczas zorganizować serię konferencji, których tematem będą poszczególne dziedziny konserwacji. Konferencja w Delft była pierwszą z tej serii. Na miejsce obrad wybrano Politechnikę w Delft, z uwagi na istnienie przy tej uczelni dużego ośrodka badawczego i laboratoriów tekstylnych. Obradom przewodniczyła dr J. E. Leene — profesor tejże Politechniki i jednocześnie przewodnicząca holenderskiego komitetu organizacyjnego konferencji. Na konferencję przybyło 140 uczestników z 25 krajów Europy, Ameryki, Azji i Afryki. Z Polski udział wzięli: kierownik Laboratorium Badawczego Galerii Sztuki Starożytnej Muzeum Narodowego w Warszawie — doc. dr Hanna Jędrzejewska oraz z-ca dyrektora Muzeum Wojska Polskiego — Aleksander Czerwiński.

Przemówienia inauguracyjne wygłosili: przewodniczący IIC — dr A. van Schendel oraz przewodnicząca konferencji dr J. E. Leene. Przemówienie zamykające sesję wygłosił wiceprzewodniczący IIC — W. G. Constable. W przemówieniach zostały przedstawione cele i działalność IIC. Podkreślono dużą rolę i poważne znaczenie specjalistycznych konferencji międzynarodowych, na których następuje wymiana doświadczeń i poglądów w tak ważnej dziedzinie, jaką jest zachowanie i zabezpieczenie dorobku kultury materialnej człowieka. Podkreślono też konieczność ścisłej współpracy naukowej w dziedzinie konserwacji między konserwatorami, chemikami, technologami i muzeologami. Mówcy złożyli podziękowanie władzom holenderskim oraz władzom Politechniki w Delft za pomoc i umożliwienie zorganizowania konferencji. Serdeczne podziękowania złożono członkom Komitetu Organizacyjnego Konferencji, a szczególnie p. p. N. Brommelle, A. Werner i R. Spielman ze strony angielskiej oraz p. p. J. Leene i J. Lodewijksovi ze strony holenderskiej.

Program konferencji objął następujące referaty.

I. Referaty teoretyczne (w kolejności wygłaszania):

dr J. E. Leene (Holandia — Technische Hogeschool, Delft) — *Konserwacja tkanin*, dr C. H. Giles (Wielka Brytania — Royal College of Science and Technology, Glasgow) — *Płowiecie barwników*, A. H. Little (Wielka Brytania — Cotton, Silk and Manmade Fibres Research Association, Manchester) — *Procesy destrukcyjne materiałów włókienniczych (pod wpływem chemikaliów, temperatury oraz światła słonecznego)*, A. H. Poot (Holandia — Technische Hogeschool, Delft) — *Chemiczne wybielanie tkanin zabytkowych*, dr H. J. Hueck — (Holandia — T. N. O., Delft) *Zabezpieczanie przed niszczącym działaniem owadów i grzybów*.

II. Referaty dotyczące praktyki konserwatorskiej (w kolejności wygłaszania):

I. Nogid, A. Ziernowa (ZSRR — Ermitaż, Leningrad) — *Czyszczenie tkanin zabytkowych oraz utrwalanie nietrwałych kolorów*, I. Columbus (USA — Textile Museum, Washington) — *Czyszczenie tkanin*, dr K. Schlabow (NRF — Industrial Museum, Neumünster) — *Konserwacja tkanin ze znalezisk archeologicznych*, A. M. Franzén (Szwecja — Riksantikvarieämbete og Statens Historiska Museum, Sztokholm) — *Konserwacja tkanin w ośrodku „Pietas” oraz przydatność krepeliny jedwabnej*, E. R. Beecher (Wielka Brytania — Victoria and Albert Museum, Londyn) — *Problemy ochrony przed światłem oraz metody wzmacniania tkanin*, J. M. Diehl (Holandia — Werkplaats tot Harstel van Antieke Textiel, Haarlem) — *Pracownia konserwacji tkanin zabytkowych w Harlemie*, J. Fusek (Czechosłowacja — Narodní Galerie, Praga) — *Próby regenerowania barw i struktury gobelinów*, doc. dr H. Jędrzejewska (Polska — Muzeum Narodowe, Warszawa) — *Stopniowanie zabiegów przy konserwacji tkanin zabytkowych oraz inne metody konserwacji*, Ir. J. Lodewijks (Holandia — Central Laboratorium voor Onderzoek van Voorwerpen van Kunst en Wetenschap, Amsterdam) — *Zastosowanie żywic syntetycznych do konserwacji i restauracji tkanin*, dr D. Heinz (Austria — Österreichisches Museum für Angewandte Kunst, Wiedeń) — *Magazynowanie i eksponowanie tkanin zabytkowych*.

Ponadto w tej grupie referatów krótkie sprawozdania i komunikaty dotyczące badań i prac konserwatorskich wygłosili:

A. D. Baynes-Cope (Anglia — British Museum, Londyn), E. Birkil (Anglia), M. I. de Mendonca (Portugalia — Museu Nacional de Coches, Lizbona), M. J. Taxinha (Portugalia — Museu Nacional de Arte Antiga, Lizbona), A. M. Rosenqvist (Norwegia — Universitetes Oldsaksamling Oslo) — *Badania materiałów tekstylnych ze znaleziska z ok. 800 r. w Oseborg*.

III. Referaty poświęcone szkoleniu konserwatorów oraz międzynarodowym organizacjom konserwatorskim (w kolejności wygłaszania):

dr S. Müller-Christiansen (NRF — Bayerische Nationale Museum, Monachium), F. Finch (Wielka Brytania — Londyn) — *Kształcenie konserwatorów tkanin*, N. S. Brommelle (Wielka Brytania — Victoria and Albert Museum, Londyn), dr A. E. Werner (Wielka Brytania — British Museum, Londyn), M. R. de Michaux (Francja — Le Centre International d'Etude des Textiles Anciens „CIETA”, Lion) — *Międzynarodowe organizacje zajmujące się zagadnieniami konserwacji (IIC, ICOM, CIETA)*.

Największe zainteresowanie i najżywszą dyskusję wzbudziły następujące referaty.

Referat dr C. H. Giles, poświęcony zagadnieniu płowiecia barwników. Jak wykazały badania, proces płowiecia występuje nie tylko pod wpływem światła dziennego lub sztucznego oddziałującego na wszystkie barwniki, lecz także na skutek utleniania i działania gazów zawartych w powietrzu, a zwłaszcza w atmosfere-

rze wielkich miast. Na szybkość plwienia ma również pewien wpływ temperatura i wilgotność powietrza. Referent szczególnie mocno podkreślił zagadnienie oświetlenia w muzeach; powinno ono być możliwie jak najmniej intensywne i pozabawione promieniowania ultrafioletowego.

A. H. Little w swym referacie omówił niszczące działanie temperatury, światła słonecznego oraz chemikaliów używanych w procesie produkcji tekstylnej, zwłaszcza w odniesieniu do tkanin bawełnianych, ze sztucznej celulozy, jedwabiu i nylonu oraz terylenu. Zwrócił on uwagę na konieczność stosowania w muzeach pochłaniaczy promieni ultrafioletowych, którymi mogą być specjalne szkła, lakiery lub folie, zawierające substancje pochłaniające te promienie.

Wyniki doświadczeń nad wybielaniem zabytkowych tkanin lnianych i bawełnianych, przy pomocy wybielaczy chemicznych, przedstawiła A. N. Poot. Metody omówione w referacie wzbudziły szereg wątpliwości wśród konserwatorów. W dużej mierze dyskusyjny był również referat dr H. J. Hueck'a o zabezpieczaniu tkanin zabytkowych przed owadami i grzybami. Podane środki zabezpieczające i sposoby ich stosowania mają raczej zastosowanie w przemyśle włókienniczym i w składach nowych wyrobów.

Referat J. Columbus'a, odczytany przez L. Bellingera, poruszył szereg istotnych problemów związanych z oczyszczaniem tkanin. Zawierał on wiele cennych wskazań praktycznych, dotyczących sposobów prania tkanin zabytkowych. Kolejność czynności w waszyngtońskim Muzeum Włókiennictwa przedstawia się w ogólnym zarysie następująco: 1. Badanie kolorów na wybarwienia. 2. Umieszczenie pranego obiektu pomiędzy dwoma cienkimi nylonowymi siateczkami zabezpieczającymi. 3. Kąpiel obiektu w specjalnej wannie z lekko podgrzaną wodą destylowaną. 4. Osuszenie obiektu gąbką poprzez siatkę zabezpieczającą. 5. Lokalne oczyszczenie bardziej zabrudzonych lub zaplamionych miejsc kroplówką z zastosowaniem wyciągu elektrycznego, zabezpieczającego przed zbytnim rozprzestrzenianiem się płynu czyszczącego. Przy zabiegach z tkaninami kruszącymi się, siatka nylonowa napinana jest na lekkie krosna. Krosna z siatką kładzie się na obiekt i odwraca wraz z podkładem, na którym obiekt był rozłożony. Po rozprostowaniu na siatce obiekt nawilża się przy pomocy specjalnego rozpylacza. Po oczyszczeniu obiekt montowany jest między dwiema warstwami bezbarwnej folii plastikowej, co umożliwia jego eksponowanie lub magazynowanie.

A. M. Franzén omówiła szwedzką organizację prac konserwatorskich w zakresie tkanin zabytkowych. Ośrodek konserwatorski „Pietas”, przekształcony z prywatnej firmy w instytut naukowy, wykonuje na zasadach odpłatności konserwację tkanin dla wszystkich muzeów szwedzkich, kościołów i kolekcji. Instytut od szeregu lat przeprowadza konserwację chorągwi i sztandarów metodą umieszczania konserwowanej tkaniny między dwoma płatkami cienkiej krepeliny jedwabnej (importowanej z Lyonu), a następnie delikatnego przesywania specjalnie cienką igłą i nitką jedwabną. Przeprowadzane obserwacje wykazały, że jedwabna krepelina ulega po latach procesowi starzenia się, wówczas, trzeba ją zmieniać. Instytut szwedzki jest jednak absolutnie przeciwny stosowaniu metod naklejania tkanin i używania klejów syntetycznych.

E. R. Beecher w ciekawym referacie podkreślił wagę profilaktycznego działania, mającego na celu zabezpieczenie tkanin w muzeach nie tylko przed kurzem i insektami, co osiąga się przez umieszczanie obiektów w witrynach i gablotach, lecz również przed mniej widocznymi niebezpieczeństwami, jak promieniowanie, wahania temperatury i wilgotności oraz wpływem zanieczyszczeń atmosferycznych. Wprowadzenie oświetlenia fluorescencyjnego w muzeach przyczyniło się do przyspieszenia procesów niszczenia tkanin. Czynnikiem przyspieszającym plwienie tkanin są światło, tlen i wilgoć, zwłaszcza jeżeli czynniki te występują w zespole. W Victoria and Albert Museum w Londynie czyniono próby wykonania szczelnych witryn do eksponowania najcenniejszych tkanin i wypełniania tych witryn obojętnym dla tkanin gazem, np. azotem. Z powodu trudności technicznych próby nie dały pozytywnego rezultatu. W referacie została też omówiona metoda naklejania skruszałych tkanin na cienką siateczkę nylonową (rodzaj tiulu) przy pomocy poliocetanu winylu o nazwie fabrycznej Vinamul 6525. Jako podkładu do naklejania niektórych chorągwi jedwabnych użyto również bardzo cienkiej tkaniny z włókna szklanego. Podkład ten jest bardzo przejrzysty, elastyczny i odporny na starzenie się, ma jednak cechę ujemną, którą jest pęknięcie przy silniejszym zgięciu lub złożeniu zakonserwowanego obiektu.

J. M. Diehl, omawiając prace wykonywane przez Pracownię Konserwacji Tkanin w Harlemie, główną uwagę poświęcił konserwacji gobelinów. Polega ona na wymianie względnie uzupełnianiu zniszczonego wątku, a także i osnowy nową przędzą wełnianą i jedwabną z zachowaniem właściwego sposobu tkania i odtworzeniem rysunku oryginalnego. Zwłaszcza nici jedwabne, jako bardziej zniszczone, wymagają prawie całkowitej wymiany. Wełna i jedwab używane do uzupełnień są farbowane przez pracownię we własnym zakresie przy pomocy barwników syntetycznych o kolorach żółtym, czerwonym i niebieskim. Kombinacje tych kolorów pozwalają na uzyskanie wszystkich niezbędnych odcieni barw. Ostatnio w pracowni stosowane jest impregnowanie gobelinów o bardzo osłabionej strukturze przy pomocy żywicy syntetycznej (poliwinylbutyral o nazwie fabrycznej Rhovional B10). Pracownia uważa, że osiągnięte rezultaty są pozytywne, wielu bardzo zniszczonym obiektom można przedłużyć tą metodą istnienie. Żywice syntetyczne używane są również przez pracownię w Harlemie do naklejania skruszałych chorągwi i sztandarów (szczegóły patrz w omówieniu referatu J. Lodewijksa). Uwaga: Uczestnicy konferencji, którzy zwiedzali poprzedniego dnia Muzeum Wojskowe w Lejdzie, oglądali chorągwie naklejone tą metodą, wzbudziła ona wiele zastrzeżeń, co znalazło wyraz w dyskusji na ten temat.

Referat, który wygłosił J. Fusek, dotyczył również konserwacji gobelinów. Autor poruszył w nim, m. in. problem możliwości odróżniania partii rekonstruowanych. W praskiej Narodni Galerie zastosowano dodatek wybielacza optycznego dla impregnacji przędzy. Dzięki temu reperowane odcinki gobelinu nie dają się odróżnić przy świetle normalnym, natomiast są dobrze widoczne po naświetleniu promieniami ultrafioletowymi. Używane są wybielacze optyczne firmy Sandoz, wybielacz Leukophor WS dla przędzy zwierzęcej, a Leukophor BS dla przędzy roślinnej.

Doc. dr H. Jędrzejewska omówiła bardzo ciekawą i całkowicie oryginalną metodę zastosowaną przez nią do konserwacji tkanin o wysokiej wartości dokumentalnej, kiedy konieczne jest zachowanie pełnej autentyczności wszystkich elementów i kiedy ani metody szycia ani klejenia nie dadzą się zastosować. Metoda oparta jest na:

a) klejeniu punktowym, wzmacniającym w sposób niewidoczny tylko główne węzły i luźne nici,

b) rozdzieleniu poszczególnych zabiegów wzmacniania, zabezpieczania, montażu itd. oraz

c) montażu mechanicznym bez szycia na podłożu o typie negatywu, co daje widoczność tkaniny z obu stron. Zastosowanie środków chemicznych ograniczone zostało do najbardziej niezbędnego minimum.

Referat J. Lodewijks'a wzbudził duże zainteresowanie i dyskusję, gdyż dotyczył mało jeszcze rozpowszechnionych metod naklejania skruszonych tkanin, głównie jedwabnych chorągwi i sztandarów. Metoda naklejania, stosowana w Pracowni Konserwacji Tkanin w Harlemie, polega na naklejeniu tkaniny zaimpregnowanej poliwinylbutyraliem (Rhovional B10) na podkład z cienkiej gazy poliestrowej, produkowanej w Lionie pod nazwą Tergal. Jako środek klejący używany jest poliocetan winylu (pod nazwą handlową Setamül Nr 6525 lub nr 6825). J. Lodewijks uważa, że dla kruszących się tkanin naklejanie jest jedynym ratunkiem, gdyż np. chorągwie pozostawione własnemu losowi rozpadną się za 10—15 lat całkowicie. Należy tylko dobrać właściwe materiały podkładowe i właściwe środki klejące, w tym też kierunku idą jego badania. W referacie przedstawione zostały wyniki dotychczasowych badań środków klejących w zakresie wytrzymałości zmienności barwy, możliwości rozpuszczenia, elastyczności itd. Omówione zostały też warunki, jakim winny odpowiadać środki klejące oraz materiał podkładowy. Metodami naklejania nie należy jednak posługiwać się zbyt pochopnie i konieczna jest bardzo duża ostrożność w doborze środków klejących i materiałów podkładowych.

Wystąpienie A. M. Rosenqvist zasługiwało wśród wygłoszonych krótkich sprawozdań i komunikatów na szczególną uwagę. Poinformowała ona o przeprowadzonych badaniach tkanin z ok. 800 r., pochodzących z wykopalisk w Oseberg. Opierając się na wynikach badań opublikowanych przez polskiego naukowca — dra A. Nahlka, A. M. Rosenqvist poszukiwała odpowiedzi na pytanie skąd pochodzą znalezione tkaniny. Czy były produktem importu, czy zostały wytworzone na miejscu? Wskazówką do sprecyzowania odpowiedzi na to pytanie była charakterystyka przędzy wełnianej i stosunek ilościowy włosów cienkich do grubych, zależny od gatunku (rasy) zwierząt, których wełny użyto na przędę.

W trzeciej grupie referatów dr S. Müller mówiła o potrzebie szkolenia konserwatorów tkanin. Rozwiązanie tego problemu jest możliwe poprzez organizowanie specjalnych kursów rocznych dla konserwatorów przy istniejących pracowniach konserwatorskich. Jako przykład podała pracownię konserwatorską, zorganizowaną po wojnie w Bawarskim Muzeum Narodowym w Monachium przy współdziałaniu Krajowego Urzędu Ochrony Zabytków.

K. Finch w referacie na ten sam temat, wygłoszonym w bardzo bezpośredni sposób, na przykładzie własnego życia opisała drogę samodzielnego zdobywania wiedzy w zakresie konserwacji tkanin. Zmuszona była do tego brakiem odpowiednich kursów lub studiów, przygotowujących konserwatorów tkanin. Zdaniem K. Finch konieczne jest zorganizowanie dwuletnich kursów dla konserwatorów tkanin. W referacie zawarte były szczegółowe propozycje dotyczące organizacji i programu kursów.

Ostatnia sesja obejmowała trzy referaty, dotyczące międzynarodowych organizacji IIC, ICOM oraz CIETA. Wygłosili je N. S. Brommelle, dr A. E. Werner oraz M. R. de Micheaux. Sesji przewodniczyła doc. dr H. Jędrzejewska. W referatach podkreślono konieczność wzajemnej współpracy pomiędzy ICOM (International Council of Museums, z siedzibą w Paryżu), IIC (International Institute for Conservation of Historic and Artistic Works, z siedzibą w Londynie), CIETA (Centre International d'Etude des Textiles Anciens, z siedzibą w Lionie) oraz Rome Centre (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property, z siedzibą w Rzymie). Konferencje poszczególnych organizacji winny być tak programowane, aby obejmowały jak największy zakres zagadnień konserwatorskich, nie dublując się wzajemnie. Niektórzy członkowie zarządów łączą w jednej osobie kierownicze funkcje w dwóch lub trzech organizacjach, co utrudnia im równie aktywne działanie na wszystkich stanowiskach. Są to fakty ujemne, wymagające koordynacji, poza tym wszystkie organizacje doskonale wzajemnie się uzupełniają w swej działalności oraz w swych publikacjach. Są to następujące periodyki: UNESCO — ICOM wydaje kwartalniki „Museum” i „ICOM News”, IIC wydaje kwartalnik „Studies in Conservation”, „IIC Abstracts” (wydawany 2 razy do roku w USA), „IIC News” (wydawany 2 razy do roku w Anglii), CIETA wydaje biuletyn w formie powielaczowej. IIC posiada ponadto dwie bardzo aktywne regionalne grupy członków wydające swe biuletyny; są to: Regionalna Grupa w USA oraz Regionalna Grupa w Wielkiej Brytanii. W stadium organizacji znajdują się Grupa Polska i Grupa Szwajcarska,

przewidziane jest utworzenie grup w krajach skandynawskich, Beneluxu oraz Austrii.

Oprócz referatów i dyskusji, program konferencji przewidywał zwiedzanie szeregu muzeów holenderskich oraz pracowni konserwatorskich. Do najciekawszych należało zwiedzanie Pracowni Konserwacji Tkanin w Harlemie, gdzie uczestnicy mogli zobaczyć prace przy konserwacji gobelinów (w tym dwóch z poł. XV w., powierzonych do konserwacji przez Victoria and Albert Museum w Londynie). Pokazano też szereg chorągwi z XVII i XVIII w. w trakcie naklejania lub naklejonych metodą omówioną w referatach J. Diehl oraz J. Lodewijksa. Należy zaznaczyć, że efekt tych prac wzbudził poważne zastrzeżenia i wątpliwości u wielu uczestników. Chorągwie stały się po konserwacji dość silnie błyszczące, lekko lepkie i nieco sztywne, tracąc w dużym stopniu cechy właściwe tego rodzaju tkaninom. Niektórzy uczestnicy konferencji (w tym przedstawiciele polscy) mieli możliwość zapoznania się ze znakomicie wyposażonym i prowadzonym Centralnym Laboratorium Badawczym dla Obiektów Sztuki i Nauki w Amsterdamie, kierowanym przez Ir. J. Lodewijksa. Laboratorium to prowadzi badania naukowe i rozwiązuje problemy konserwatorskie dla potrzeb wszystkich pracowni konserwatorskich w Holandii. Spośród zwiedzanych muzeów na szczególne wyróżnienie, z uwagi na wzorowe zabezpieczenie tkanin w ekspozycji i w magazynach, zasługują Muzeum Kostiumów w Hadze oraz Muzeum Etnograficzne w Lejdzie. Muzeum w Hadze urządzone jest wprawdzie w zabytkowym budynku, jednak ekspozycję posiada rozwiązaną nowocześnie. Stroje pokazane są w zespołach wraz z meblami z danej epoki w ten sposób, że część sali wystawowej jest odgradzona od zwiedzających szklaną ścianą, za którą znajdują się eksponaty oświetlone punktowo wyłącznie światłem sztucznym (nie luminescencyjnym). Światło dzienne jest w całym budynku wyeliminowane i po godzinach zwiedzania eksponaty znajdują się w pełnej ciemności. Po zakończeniu konferencji, uczestnicy udali się autokarami na wspólną wycieczkę do Kröller-Müller Museum koło Arnhem (jeden z najliczniejszych zbiorów obrazów van Gogh'a) oraz do Muzeum Etnograficznego na wolnym powietrzu w Arnhem, posiadającego bogaty zbiór strojów regionalnych.

Aleksander Czerwiński

W dniach od 28 do 30 września 1964 r. odbyła się w Poznaniu Ogólnopolska Sesja Historyczno-Urbanistyczna, poświęcona zagadnieniom historii rozwoju przestrzennego, problemom konserwatorskim i współczesnemu planowaniu miast Wielkopolski. Sesja została zorganizowana przez Zarząd Oddziału Poznańskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki wspólnie z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków oraz Wydziałem Budownictwa, Urbanistyki i Architektury Prezydium WRN w Poznaniu. Obrady, które wypełniły pierwsze dwa dni sesji, odbywały się w Starym Ratuszu, gdzie pierwszego dnia miało miejsce otwarcie wystawy projektów zagospodarowania przestrzennego, ilustrującej zagadnienia urbanistyczno-konserwatorskie miast Wielkopolski.

W sesji, oprócz przedstawicieli wyższych uczelni, zainteresowanych placówek naukowych i służby konserwatorskiej, udział wzięli przedstawiciele władz centralnych i miejscowych: kierownik Wydziału Zabytków Urbanistyki i Architektury ZMiOZ mgr inż. arch. F. Kancelerz, kierownik Wydziału Kultury PWRN w Poznaniu T. Peksa, kierownik Wydziału Kultury PMRN w Poznaniu mgr J. Dembski, z-ca Głównego Architekta Województwa mgr inż. arch. M. Werner oraz z-ca Głównego Architekta Miasta inż. arch. H. Błaszkie wicz. Otwarcie obrad dokonał w imieniu organizatorów prezes Oddziału Poznańskiego Stowarzyszenia Historyków Sztuki, dr J. Kębiłowski.

Wygłoszone podczas sesji referaty dzieliły się tematycznie na dwie części. Pierwszą stanowiły referaty o problematyce badawczo-historycznej, na drugą — złożyły się poświęcone zagadnieniom konserwatorskim.

Pierwszy dzień obrad zajęły referaty należące do części historycznej. Posiedzenie przedpołudniowe, którego przewodnictwem objął i obrady zagał prof. dr W. Czarnecki (Politechnika, Wrocław), zapoczątkował dr A. Wędzki (Poznań) referatem pt. *Przedlokacyjne ośrodki miejskie w Wielkopolsce*, stanowiącym próbę periodyzacji rozpatrywanego okresu i zawierającym charakterystykę form osadniczych w poszczególnych podokresach. Następny referat pt. *Miasta średniowieczne*, wygłoszony przez mgra E. Linnette (Poznań), poświęcony był wybranym zagadnieniom ukształtowania przestrzennego miast średniowiecznych (od poł. XIII w. do końca XV w.) i stanowił podsumowanie dotychczasowych badań, przeprowadzonych w związku z przygotowaniem opracowań historycznych do planów zagospodarowania przestrzennego. Przedmiotem kolejnego referatu, który wygłosiła mgr G. Wróblewska (Poznań), było: *Ukształtowanie przestrzenne nowożytnych miast Wielkopolski od r. 1500 do rozbiorów*. Referat stanowił próbę systematyki nowożytnych zespołów miejskich przez wyodrębnienie — w zależności od stopnia rozwoju założenia urbanistycznego — 4 typów układów: ulicowego, prostego, pełnego i rozwiniętego oraz zawierał charakterystykę ich rozplanowania i zabudowy.

Posiedzenie popołudniowe, któremu przewodniczył dr. H. Münch (Kraków), rozpoczął wygłoszony przez prof. dra W. Czarneckiego referat pt. *Rozwój i zmiany w układach przestrzennych miast wielkopolskich XIX w.* Referat stanowił omówienie przeobrażeń miast wielkopolskich od ostatnich rozbiorów (1793, 1795) do wyzwolenia spod rządów zaborczych (1918). Z kolei w referacie pt. *Z problematyki średniowiecznych urzędzeń targowych miast Wielkopolski* dr A. Rogalancka (Po-

Zabytkowe założenia i zespoły urbanistyczne a rozwój i przekształcenia miast Wielkopolski